

ÁCS ANNA

SÖPRIK A FÜREDI UTCÁT, MASÍROZNAK A KATONÁK

Az új magyar népdalstílus füredi bölcsője

A kedves olvasó bizonyára kétkedéssel fogadja a cikk címét, nyomdahibára vagy szerzői tévedésre gondol, hiszen a dal címét nem így ismeri és Balatonfüredet, különösen annak magasabb társadalmi rétegeket vonzó fürdőtelepét sem kapcsolja össze a népi kultúrával, a népdallal. Bármily hihetetlen, a *Söprík a pápai utcát* címmel elhíresült, máig ismert és kedvelt dal eredete Balatonfüredhez köthető és csak részben Pápához. Tény, hogy elsőként *Söprík a füredi utcát* kezdősorral 1848 tavaszán jelent meg Erdélyi János *Népdalok és mondák* című kiadványsorozatának harmadik kötetében.

Erdélyi 1848. március 15-én kelezte a sorozat harmadik, egyben utolsó kötetének előszavát. Vajon munka közben értesült-e a forradalmi eseményekről? A szöveg ismeretében egyértelmű a válasz: még nem. Erdélyi így írt: „*Midőn a Kisfaludy Társaság címe és tekintélye alatt megindított Népköltési Gyűjtemény jelen harmadik kötete világ elé megy, be van fejezve az első folyam, vagyis az, melly az időnkénti beküldésekből, úgy a hogy összeállítva, kiadathatott. Ennyi az eredménye néhány év előtti felszólalásunknak; igen elég arra, hogy tanúságot tegyen a népköltészetnek keletéről irodalmunkban...*” Az idézett sorok írója korának sikeres költője s a XIX. század magyar művelődéstörténetének egyik meghatározó egyénisége volt. A paraszti származású, jogi végzettségű férfiút, akit a Magyar Tudományos Akadémia 1839-ben levelező tagjai közé fogadott, a magyar népköltészeti gyűjtés úttörői közt tartjuk számon. Herder szellemében a népi gyökerű nemzetteremtés programjával kezdte gyűjtőmunkáját és tevékenységével hozzájárult a népies költészet diadalra jutásához. 1841-ben a barátjához, Szemere Miklós ügyvédhez, költőhöz írt levelében ekként fogalmazta meg célkitűzéseit: „*Erős szándékom a magyar népdalokat valaha egy testben kiadni, azokat, melyek szerző, idő és hely nélkül, vadvízként buzognak föl a nép költészeti szelleméből, még pedig hangjegyekkel együtt.*” 1842. január 22-én a rangos, a nemzeti irodalom ügyét felvállaló Kisfaludy Társaság tagja lett.

Székfoglalóját, nem véletlenül, *Népköltészetről* címmel tartotta meg. Egy év múltán, már a társaság titkáráként őt bízták meg a „*népies költészet termékeinek*” összegyűjtésével és kiadásával. Elsősorban neki köszönhető, hogy a társaság még abban az esztendőben országos népköltészeti gyűjtést hirdetett. Erdélyi felismerte a népköltészet esztétikai értékeit, kiemelte eredetiségét, egyszerűségét. Ebben bizonyára segítségére volt gyermekkori élményvilága. Maga is kiválóan énekelt, diákként a sárospataki kántusban külön értékelték szép tenorját. Erdélyi viszont alig gyűjtött népdalt, egyéb fontos munkára vállalkozott. 1844 januárjában előfizetési felhívást tett közzé a *Népdalok és mondák* című kötetre. A kiadáshoz maga teremtette meg az anyagi alapokat. A felhívás széles társadalmi rétegek érdeklődését keltette fel, majdnem tízezer népdalt küldtek be. Erdélyi impozáns anyagból válogathatott, amit maga rendezett sajtó alá, ő szerkesztette és adta ki a köteteket a Kisfaludy Társaság megbízásából. Az első kötet 1846-ban jelent meg, rá egy évre a következő, a harmadik, a Pesten, Beimel Józsefnél nyomtatott kötet pedig 1848-ban. A könyv a forradalmi tavaszon került az olvasók kezébe, a dalok tömkelegében a *Söprík a füredi utcát* kezdősorral.

Erdélyi a dalokat tematikájuk szerint csoportosította. Az előszó után a szerelmi dalok következtek, aztán a bordalok, majd a gúnydalok, hadi és katonadalok, nemzeti dalok, románcok és „rokon”, végül a vegyes dalok. A kötet második részében húsz mondát közölt. Lezárásként azt a *Hazafi-dalt* jelentette meg, amely március 20-án, „*Pest megye gyűlésén a szabad föld*” kihirdetésekor hangzott fel. Ennek közzététele, utólagos beiktatása egyértelmű tisztelgés a forradalom vívmányai előtt.

A mai kutató a *Söprík a füredi utcát* című dalt értelemszerűen a hadi és katonadalok között keresi, persze hiába. Erdélyi azt – más, természetesen elfogadható logikával – a szerelmi dalok közé sorolta, e csoportban a 7-es sorszám alatt leljük fel. A dal szövege:

**Söprik a füredi utcát,
Masíroznak a katonák.
Tizenhat esztendő barna kis lány
Megyen a regement után.**

**Hová hová, barna kis lány?
Kérdi tőle a kapitány.
Ne kérjje azt hej huj, fő kapitány,
Megyek a szeretőm után.**

**Nem is leány, ki nem barna;
Nem is legény, ki nem nyalka,
Nem menyecske, hej huj, ki nem csalfa,
Ki az urát meg nem csalja.**

Rögtön feltűnik, hogy a dal nem a pápai utca söpréséről szól, mint ahogy már megszokhattuk az utóbbi másfél évszázadban. Viszont a szöveg alatt Erdélyi közlésénél ott szerepel a gyűjtés helyeként Pápa. Bereczky János népzenekutató is feltette a kérdést, miszerint a dalban szereplő füredi helymegjelölés netán tévedés lenne. Bereczky a válaszadáshoz az MTA Kézirattárában tanulmányozta a Kisfaludy Társaság népdalgűjteményét. Megtalálta a beküldött dalszöveget és egybevetette az Erdélyi által publikálttal. Felfedezte, hogy Erdélyi két helyen is változtatott – ugyan mértékkel – az eredeti szövegen. A dal negyedik sorában a *ballag* szót *megyen*-re cserélte, a hetedikben pedig a kapitány elé illesztette a *fő* jelzőt. Bereczky megtalálta a beküldő kísérő sorait is, amelyek még egy dalra, az Erdélyi kötetében 6-os sorszámmal szereplő *Kiöntött a Duna vize messzire* kezdősorúra is vonatkoznak. (E dal utolsó szakaszát érdemes idéznünk helytörténeti vonatkozása okán: „*Nincsen kedvem, mert elvitte a gólya, / Mert ott jártam, a hol nem kellett volna. / Lesz még kedvem, majd elhozza a szélvész, / Füred alatt, Füred alatt, majd kifogja a révész.*”) Íme a kísérősorok: „*Ezen dalok jobb részint B. füred vidékéről valók, s elfoglaltságom hátráltat csak hogy többekkel nem szolgálhatok. Egyébiránt ajánlva magam a nagy érdemű Tekintetes Urnak kegyébe maradok Pápán a Tekintetes Urnak kész szolgálja Kutasi Ferencz. I évi növ. pap.*”

Kutasi Ferenc 1823-ban Balatonfüreden született, november 17-én keresztelték. Édesapja Kutasi Mihály közbirtokos, vagyis kisbirtokos nemes,

édesanyja Pálfi Zsuzsanna. A helyi hagyományok szerint négy keresztszülőpárja volt. Gondos nevelésben részesülhetett, otthon készíthették fel a gimnázium első két évének tananyagából. A fiú az 1837/38. tanévben syntaxista veteranusként, azaz a latin nyelvben már második éve mondattant tanulóként a gimnázium felsőbb, III. osztályába iratkozott be Pápán a hírneves Református Kollégiumba. 1839 augusztusában a gimnázium növendékeinek névsorában a jelesek, egy évvel később már a kitűnők között találjuk. A gimnázium elvégzése után Pápán maradt, 1841/42-től a teológiai akadémián tanult, az egyházi pályára készült. A városból küldte be Erdélyinek az otthon gyűjtött dalokat. Erdélyi figyelmetlensége lehetett, hogy a kötetben a dalok alá nem a gyűjtés, hanem a beküldés, a postázás helye került.

Kutasi Ferenc nem keltezte levelét, viszont Bereczky a Kisfaludy Társaság leltárkönyvében rábukkant a beérkezés dátumára. 1846. július 6-án kapták kézhez a két dalt. Kutasi ekkor már az ötödik évfolyamot zárta a teológián Pápán, tehát Bereczky „*I. évi növ. pap*” olvasata téves, hiszen Kutasi a VI. tanévet kezdhetette ez év őszén. A dalok szövegét – kottáját sajnos nem, de feltehetőleg a ma is ismert dallammal énekelhették – feltételezhetően még az előző év nyarán vagy a tanév valamelyik szünetében jegyezte le, illetve emlékezetből is leírhatta iskolavárosában.

A dal kétségtelenül a szabadságharc előtti kéthárom évben keletkezhetett, állapítja meg Bereczky János. Talán éppen Balatonfüreden, de legalábbis a Dunántúlon. A maga módján terjedni

kezdett, még hozzá a szokásosnál gyorsabban. Ennek magyarázata lehet a férfiakat hadba szólító idő, a szabadságharc. E népdal sokféle helynévvariánszal és viharos sebességgel szinte végigsöpört az egész országon, mert, miként Bereczky fogalmazott: az egész ország közös életérzése kapott hangot benne. Hatalmas népszerűsége tett szert, fogalmazhatunk így: népdalsláger lett, összeforrt a hősi időkkel, később azok emlékével. A szabadságharc bukását követően bekerült szinte minden népdalkiadványba és kéziratos gyűjteménybe a Kárpát-medence magyarok lakta térségeiben.

A Balatonfüredhez oly sok szállal kötődő Jókai Mór életművéből sem maradhatott ki. Jókai nem pápai diákként ismerhette meg, nem is később, balatonfüredi nyaralótulajdonosként. A szabadságharc sodrában figyelhetett fel a dalra, amelyet aztán később beépített műveibe. Hőseivel a szabadságharc 1849. évi eseményei során énekelte. A *Világszép leányok* című, 1893-ban Jókai színművei között nyomtatásban megjelent, három felvonásos „énekes népszínmű” I. felvonása a Bihar vármegyei Bozonka faluban játszódik. A huszárnak öltözött, a falujabeli legények után hadba vonuló Zsuzsi éneklő a *Söprik a pápai utcát* kezdetű dalt. Jókai kései regényében, az 1901-ben írt, de csak 1912-ben kiadott *A mi lengyelünkben* szerepel még a dal. Az utolsó lövések a szabadságharcban című fejezetben. A komáromi vár kapitulációjakor a várat elhagyó katonákat sirató ezerkétszáz lány ajkán így kelt életre a dal: *Söprik a komáromi utcát ...*

A dalnak a történelmi, emocionális és irodalomtörténeti jelentőségén túl népzene-történeti jelentősége is van. A történelmi viszonyok különleges alakulása révén döntő szerepet kapott a magyar népzene új stílusának, új dallamszerkezetének, az architektonikus szerkezetnek kialakulásában. Ez a szerkezet az 1830-as évektől megerősödő, a korai népszínművekhez köthető népies műdalokat jellemezte. A színpad ismerte az új dallamszerkezetet, a nép viszont nem. A forradalmi idők hidalták át ezt a szakadékot a „műkultúra” és a népi kultúra között éppen ezzel a dallal. A szabadságharc nagy zsongásában formálódott az új nóta, az új magyar népdalstílus. S hogyan kapcsolódik e valóban gyors és lélekemelő folyamathoz éppen Balatonfüred, pontosabban Füred fürdő? Élénk fürdőélete és 1831-ben megnyílt állandó színháza révén, ahol intenzíven találkozhatott a népies műdal terjesztő színház és az e dalokat megkedvelő, terjesztő nemesi-értelmiségi-paraszti réteg. A nóta dallama bizo-

nyíthatóan népszínművi eredetű (bár konkrétan füredi adat nincs erre vonatkozóan, de bízunk abban, hogy a későbbi kutatás erre is fényt fog deríteni), és a ráhúzott népi szöveget éppen Balatonfüredről illetve a vidékéről jegyezték fel elsőként. Bereczky János Kutasi dallejegyzésének és Erdélyi János által való közlésének értékéről e sorokat vette papírra: „*Nem tudunk kitérni a merész meggyőződés alól, hogy Kutasi Ferenc első éves papnövendék ezúttal csakugyan in statu nascendi (azaz kialakulásakor, a születés pillanatában. A szerk. megjegyzése) kapott el valamit. A pápai barna kislány nótája – melyet aztán szabadságharcunk szétzór az egész országban, s mely így oly messzeható folyamatok kovászává válik – nem indult el, mert nem is indulhatott el máshonnan, mint Balatonfüredről...*”

Végezetül illik röviden szólnunk a füredi születésű pápai papnövendék, Kutasi Ferenc életpályájának alakulásáról. 1847-ben fejezte be tanulmányait Pápán. Élete végéről, 1882-ből van csupán további adatunk róla. Ekkor, messze szülőhelyétől a Mezőföldi Református Egyházmegye tanácsbírája, egyúttal Mezőkomáromban lelkész, s fia, ifj. Kutasi Ferenc van mellette segédlelkészként. Kutasi Ferenc nem is sejtette, milyen fontos tettet vitt végbe az utókor számára balatonfüredi népdalgyűjtésével, eleget téve a Kisfaludy Társaság felhívásának.

Felhasznált irodalom:

- Magyar Népköltési Gyűjtemény. Népdalok és mondák. Harmadik kötet. Szerkeszti és kiadja: Erdélyi János. Pest, 1848.
- Erdélyi János. In: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái II. kötet. Budapest, 1893. /1387–1395/
- Bereczky János: A pápai barna kislány nótája. In: Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulójára. Szerkesztette és az előszót írta: Kriza Ildikó. Budapest, Néprajzi Társaság 1998. /172–191/
- Jókai Mór: A mi lengyelünk. Budapest, 1994.
- Jókai Mór: Világszép leányok. In: Jókai Mór Összes művei. Színművek. Budapest, 1893.
- A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861. Szerkesztette: Köblös József. Pápai Református Gyűjtemények. Pápa, 2006.
- A Dunántúli Reformált Egyházkerület névtára 1882-ik évre. Pápa, 1882.

Ezúton köszönöm meg a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára igazgatójának, Dr. Hudi Józsefnek és Balatonfüred református lelképásztorának, Miklós Ferencnek a kutatómunkámhoz nyújtott szíves segítségét.